



Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer

Antagen av kommunstyrelsen 2015

Antagen av: Kommunstyrelsen 2015-03-03, § 39	Dokumentnamn: Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer	Ärendebeteckning: Bin/2014:324 Riktlinjer för funktioner i förskolans miljöer
Dokumentägare: Kommundirektör	Dokumentansvarig: Förvaltningschef Bildning	Publiceras: Örnkom www.ornskoldsvik.se
Ersätter dokument: -	Revideras: 2018	Utvärderas: 2018
Relaterade dokument: Fastighetspolicy Fastighetsstrategin		

Nuläge och bakgrund

Örnsköldsviks Kommun står inför utmaningen att anpassa sin förskoleverksamhet utifrån variation av antalet barn i olika bostadsområden över tid. Vi ser idag ett stort behov av att utöka antalet förskoleplatser inom centralorten och dess närhet. Att möta det ökade behovet kan ske både genom nybyggnad av förskoleavdelningar men i stor utsträckning även av tillbyggnationer av befintliga förskolor samt anpassning av lokaler som används av annan del av skolverksamheten.

Miljön i förskolan ska vara funktionell, säker, hälsosam och främja inläring. Utformningen av förskolan har inverkan på de aktiviteter och den verksamhet som bedrivs. Miljön påverkar alla som dagligen vistas i förskolans lokaler, det handlar bland mycket annat om människors sätt att vara, lära, mötas, kommunicera, röra sig och leka.

Förskolans förändrade uppdrag

Dagens svenska förskola har sina rötter i 1930-talets barnkrubbor och barnträdgårdar, där syftet var att skapa goda uppväxtvillkor för barn i utsatta familjeförhållanden. Barnkrubborna och barnträdgårdarna tjänade då ett social- och familjepolitiskt syfte där omsorgen om barnen vägde starkt.

Barnkrubborna utvecklades och kom att kallas daghem under 1940-talets efterkrigstid och fick ett allt större fokus som en verksamhet för en demokratisk fostran. Socialstyrelsen blev daghemmens och barnträdgårdarnas tillsynsmyndighet.

I och med Barnstugeutredningen 1968 lades grunden för det övergripande pedagogiska målen med barnet i centrum och demokratiska ideal om likvärdiga uppväxtvillkor tillsammans med en progressiv pedagogik grundad på vetenskapligt förhållningssätt. Dessa tankegångar går att finna igen i dagens Läroplan för förskola, Lpfö 98.

Den arbetsmarknads- och jämställdhetspolitiska arenan drev fram krav om daghem för alla under 1970-talet vilket tillsammans med kraftigt ökande barnafödande under 1980-talet ledde till omfattande nationell utbyggnation av daghemsplatser.

1996 överfördes ansvar, juridiska bestämmelser och regleringar från Socialstyrelsen och socialtjänstlagen till Skolverket och skollagen. Därmed övergår fokus för förskolan mer till utbildningspolitik än som tidigare, familje- och socialpolitik. 1998 kom Förskolans första Läroplan, Lpfö 98 och med den växer begreppet *educare* fram som ett uttryck för de grundläggande begreppen Läroplanen vilar på: *Trygghet - Lärande - Omsorg*. Dessa tre grundpelare ställer krav på förutsättningar i våra förskolors verksamheter. De leder också till vidare frågor:

- *Hur utformas en miljö i förskolan för att skapa trygghet för barn och vuxna?*
- *Vilka miljöer gynnar barns lärande bäst?*
- *Vilka funktioner behövs för att ge förutsättningar för en god omsorg om barns välbefinnande och behov?*
- *Vilka funktioner behövs för att ge förutsättningar till god lärmiljö?*

Syfte

I en förskolelokal vistas och arbetar många människor, både barn och vuxna. Alla med sina behov för att kunna utföra sitt uppdrag; arbete såsom lärande och utveckling.

Riktlinjerna utgör en bro mellan de berörda perspektiven och ska användas som referensmaterial vid utformande av miljöer i en förskoleverksamhet. Med miljöer avses både inne- och utemiljö. Det inbegriper även de lokaler, funktioner och den utrustning som finns för arbete, lek och lärande i och för förskolans verksamhet.

Genom riktlinjerna kommuniceras värden, funktioner och utformande av lokaler att beakta vid beställning, planering, utformning, upphandling, förändring och dimensionering av lokaler ämnade för förskolans verksamhet.

Riktlinjerna som beslutsunderlag

Riktlinjerna ska utgöra ett stöd för det samtal som förs i bedömningen och planerandet av ombyggnationer av lokaler avsedda för förskolan. I bedömningen och planerandet av lokalen ses dokumentets innehåll och funktionsbeskrivningar som en ram för en standard på förskolorna. Inom dess innehåll och funktionsbeskrivningar kan avsteg behöva göras som kan motiveras med kompenserande utformningar av andra funktioner.

Myndighetskrav, lagstiftning, föreskrifter tillgodoses vid planering av miljöer för förskolan, riktlinjerna redovisar krav speciellt viktiga att beakta för förskolelokaler.

Riktlinjerna ska vara tillgängliga för och kunna användas av alla som har intresse i förskolans verksamhet.

Framtagande av Riktlinjerna

Projektet har bedrivits enligt metoderna i kommunens gemensamma projektmodell.

En styrgrupp med deltagare från Bildningsförvaltning, Konsult- och Serviceförvaltning och Samhällsbyggnadsförvaltning har styrt och ansvarat för utvecklingen av projektet. Projektgruppen med samma förvaltningsrepresentation har svarat för det löpande arbetet med att bearbeta de synpunkter som framkommit ur referensgruppens workshoppar. En politisk referensgrupp har följt projektets process, gett synpunkter och uttryckt viljeinriktning.

Delaktighet från förskolans verksamhet var viktig från första stund i projektet. Därför skapades en serie av workshoppar från februari till juni 2014 med 26 deltagare från förskolan. 14 Förskollärare, 6 barnskötare, 1 specialpedagog, 2 huvudskyddsombud från Kommunal och Lärarförbundet, 3 förskolechefer. Deltagarna representerade både stads- och landsbygdsförskolor, småbarnsgrupper och storbarnsgrupper och var utvalda av förskolecheferna.

Teman för de 5 workshoppar som hölls var:

- Bilden av förskolan, Faktorer som påverkar verksamhetens kvalitet
- Nuläge – vad fungerar bra, vad måste bli bättre? Viktiga funktioner i inomhusmiljön
- Viktiga funktioner i utomhusmiljön
- Pedagogens behov av funktioner i lokaler
- Barnens och föräldrarnas röster

Synpunkter som framkom i det arbetet tillsammans med den kunskap och kompetens som projektgruppens deltagare besitter, gav underlag till projektgruppens diskussioner och arbete med att skapa ett styrande dokument för ombyggnationer av lokaler för förskolans verksamhet

Process och ansvar vid ombyggnationer i lokaler

I processen för ombyggnationer är många funktioner och roller inblandade såsom, fastighetsförvaltare, lokalsamordnare för bildningsförvaltningen, förskolechef, verksamhetschef, miljöinspektörer från samhällsbyggnadsförvaltning, kostenheten bland andra. Vilka som är inblandade och i vilken omfattning beror på ärendets art.

Riktlinjernas varaktighet, uppföljning, revidering och utvärdering

Riktlinjerna gäller över åren 2015-2018. Tillägg av bilagor med funktionskrav samt verkställande av dokumentets intentioner följs upp årligen under medverkan av bildningsförvaltning, samhällsbyggnadsförvaltning samt konsult- och serviceförvaltning. Bildningsförvaltning ansvarar för att uppföljning av riktlinjerna sker. Dokumentet i sin helhet utvärderas 2018.

Riktlinjerna har arbetats fram under hösten 2013 och våren 2014 genom arbete i referensgrupper med workshoppar, projektgrupp som behandlat vad som framkommit i dessa och därefter beslutats om i projektets styrgrupp.

Projektet har varit omfattande i tid och insamlande av synpunkter. Verksamhetens delaktighet har varit ett av projektens mål för genomförandet. Denna praktiska kompetens har varit värdefull i kombination med tjänstemäns sakkunskap.

Styrgrupp

Astrid Täfvander <i>Förvaltningschef Bildning</i>	Carina Edblad <i>Förvaltningschef Samhällsbyggnad</i>	Elisabeth Österlund <i>Förvaltningschef Konsult och service</i>	Jonas Jonsson <i>Avdelningschef Fastighetsavdelningen Konsult och service</i>
--	--	--	--

Projektgrupp

Linda Nordlander <i>Projektledare Bildning</i>	Lena Gidlund <i>Verksamhetschef Bildning</i>	Heléne Karlsson <i>Förskolechef Bildning</i>	Anders Hellström <i>Administrativ chef Bildning</i>
Helena Sandström-Plogander <i>Lokalsamordnare Bildning</i>		Anna Pettersson <i>Miljöinspektör Samhällsbyggnad</i>	Johan Liljedahl <i>Fastighetsförvaltare Konsult och service</i>

Politisk referensgrupp

Glenn Nordlund <i>1:e vice ordförande Kommunstyrelsen</i>	Birgith Olsson-Johansson <i>Ordförande Bildningsnämnd</i>	Roger Burland <i>Ordförande Samhällsbyggnadsnämnd</i>
Lena Lindgren <i>2:e vice ordförande Bildningsnämnd Samhällsbyggnadsnämnd</i>	Kristina Granlöf <i>Ledamot</i>	Birgitta Sedin <i>Ledamot Kommunstyrelsen</i>

Hälsosam och säker inomhusmiljö

Människor tillbringar en stor del av sina liv inomhus. Inomhusmiljön har därför stor betydelse för människors hälsa. Det finns till exempel betydligt högre halter av ett flertal kemiska ämnen inomhus än utomhus.

Sambanden mellan inomhusmiljön och hälsan är komplexa. Många olika faktorer samverkar och påverkar hur inomhusmiljön påverkar hälsan. Viktiga faktorer är temperatur, buller, radon, fukt, belysning och luftens innehåll av olika ämnen. Hur vi upplever inomhusmiljön skiljer sig åt mellan olika människor och påverkas av till exempel kön, ålder, känslighet och livsstil.

Inomhusmiljön påverkas inte bara av byggnadens utformning, installationer och materialval utan också av hur den används, underhålls och vårdas. Därför behövs bra rutiner för egenkontroll av fastigheterna där förskolorna finns, men även för verksamheten.

Hur stora lokalerna behöver vara för att undvika ohälsa för dem som vistas där är beroende av många olika faktorer. Det handlar främst om ventilationens kapacitet, antalet barn på varje avdelning, lokalernas utformning, hur man använder utemiljön och andra lokaler samt barngruppens sammansättning, barn i behov av särskilt stöd. I bedömningen av lokalers lämplighet och storlek behöver dessa faktorer vägas samman för att ta ställning till lokalers lämplighet.

Hallar, entréer

"Här kommer jag, här går jag, här vill jag vara"

"Förskolan ska vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran, utveckling och växande. Förskolans uppgift innebär att i samarbete med föräldrarna verka för att varje barn får möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar"

Lpfö 98

Hallen är ofta det första rum barn, föräldrar, personal, besökare möter i kontakten med förskolan. Här skapas många gånger ett första intryck av förskolan och de som vistas i den. Hallen ska ge ett välkomnande intryck, skapa en känsla av nyfikenhet hos barnen - vad händer idag? Hallen ska väcka en lust att delta i förskolans verksamhet.

I hallen möts de tre ben förskolan vilar på; trygghet, omsorg och lärande. Här finns plats för barnets personliga tillhörigheter, här sker övergången mellan förskola och hem, här finns barnets namn och en tydlig plats för Jag i gruppen.

Tryggheten skapas i kontakten mellan familjen och förskolan, i mottagandet och avskedet varje dag.

Omsorgen finns i ansvaret över barnets välmående inför utevistelse, lek och lärande, vila i vagnen på gården, mottagandet på morgonen, avskedet vid hemgång.

Lärande och utveckling till självständighet har en stor plats i hall och groventré. Att ta ansvar över påklädning och få möjlighet till att kunna pröva själv och att kunna hjälpa andra spelar en central roll i förskolans hallar och groventréer.

Hallen har också en kommunikativ funktion mellan förskola och hem, här finns dokumentationer som berättar om barnens lek, lärande, intressen och utveckling.

Synen på hallen kan skilja mellan olika grupper. Hallen kan ses som en yta där föräldrar och barn i lugn och ro kommer in på morgonen, likaså när dagen är slut och det är dags att lämna förskolan. I dessa fall möter pedagogerna barn och föräldrar inne i förskolans övriga lokaler. Hallen kan också ses som ett område där det är viktigt att pedagogerna ska möta upp på morgonen och vid hämtning av barnen. I båda fallen är hallen ett område där barnen ska ha sin tydliga plats för den egna utrustningen och utrymme för självständighet och utveckling.

I en hall är det av vikt att man kan skilja smuts och väta från den yttre delen av hallen och övriga delar av lokalen. Detta kan göras genom en groventré eller genom en tydlig

avgränsning i hallen var man lämnar smutsiga och blöta skor och kläder. Det viktiga är att smuts och väta lämnas utanför den inre hallen samt gruppens övriga ytor man vistas i.

Hallen ska utformas så att den underlättar städning av ytan. Lägsta hylla monteras så att lokalvårdare lätt kan komma åt med städredskap för golven. En avvägning behöver göras mellan barnens möjlighet att själva kunna hänga upp sina kläder på klädhyllan och mellan städets möjlighet att hålla golven rena.

Hygien, omvårdnad, vila

”Förskolan ska erbjuda barnen en i förhållande till deras ålder och vistelsetid väl avvägd dagsrytm och miljö. Såväl omvårdnad och omsorg som vila och andra aktiviteter ska vägas samman på ett balanserat sätt.

Lpfö 98 - Förskolans uppdrag

WC och skötrum

I WC och skötrum fortsätter barnens möjligheter att utvecklas till självständighet. Här finns stort utrymme för både lärande och omsorg. Leken kan också ha en central plats i dessa rum då vatten alltid har fascinerat barn; upptäckandet av vatten bjuder in till utforskande och upplevelse där flera sinnen används samtidigt. Handfat som placeras tillsammans inbjuder till samspel och delade upplevelser barnen emellan.

WC och skötrum placeras i direkt anslutning till barngruppens rum. Med fördel placeras de i barngruppens hall och groventré, där de lätt kan nås från både utevistelsen och barnens aktiviteter inomhus. Det är viktigt att hygienutrymmen placeras så att avskildhet kan uppnås och insyn minskas. Innerväggar med glaspartier ger personal möjlighet att hålla uppsikt över barngruppen även när man befinner sig i hygienutrymmet.

Hygienutrymmen ska utformas så att barn och personal lätt kan använda dem. Därför behöver handfat och toalettstolar placeras lätt åtkomligt samt monteras i en höjd som underlättar för att användas självständigt av barnen, ett alternativ kan vara pallar vid toalettstol i högre höjd vilket förbättrar personalens arbetsställning. Tillräckligt med utrymme ska finnas runt exempelvis toalettstol så att personal kan hjälpa till när det behövs och ger god framkomlighet för barn och vuxna.

Speglar placeras i höjd så att barnen lätt kan se sig själva.

För att minska riskerna för smittspridning ska skötrum, wc och övriga lokaler utformas så att god hygien kan upprätthållas. Handtvätt är viktig för att minska spridning av smitta; inför och efter måltider, efter snytning av barn, efter toalettbesök. Händerna ska tvättas med flytande tvål och torkas med engångshanddukar för både barn och vuxna, handsprit används vid infektionsutbrott. Tvål och engångshanddukar placeras så även barnen kan nå det själva. I samband med blöjbyten och toalettbesök ska personal ha möjlighet att tvätta händerna i direkt samband med WC/skötrum.

Engångsunderlägg ska användas på skötbordets bädd som ska vara av avtvättbart material, exempelvis galon. Engångshanddukar av mjukt papper ska användas vid blöjbyten. Bädde ska kunna desinficeras dagligen och tätare vid infektionsutbrott. Varmt och kallt vatten ska finnas i anslutning till skötbord samt duschmunstycke i tillhörande ho.

I förskolans program för egen kontroll finns mer information att hämta kring ämnet Hygienrutiner.

Vila

Barnen ska under sin dag på förskolan erbjudas en väl avvägd dag i fråga om aktivitet och vila.

Vila kan anordnas på flera sätt; att sitta ner i en soffa och lyssna till en bok kan erbjuda den avkoppling det äldre barnet kan behöva, att sova inomhus på en madrass eller utomhus i sin vagn är för många barn ett måste för att klara hela dagens aktiviteter på förskolan och sedan i hemmet.

För den lugna stunden behövs en plats i förskolans lokaler där man i lugn och ro kan hitta avkopplande stunder, antingen under den styrda vilan eller för den stund barnen själva väljer utifrån behov. Platsen kan vara exempelvis en soffa eller en större dyna.

För de barn som sover på en madrass inomhus behövs ett rum som rymmer det antal madrasser barnen behöver. Det avsedda rummet ska placeras så att störande ljud och aktiviteter inte hindrar vila. Förvaring av madrasser, sovfiltar och kuddar behöver också sitt utrymme i lokalerna. Madrasserna ska liksom skötbordens bäddar vara avtvättbara och ha ett överdrag av tvättbar textil. Kuddar, örngott och filtar ska även de vara tvättbara samt maskintvättas enligt förskolans rutiner. Madrasser, kuddar och filtar ska förvaras i madrasskåp och avskilt från varandra för att minska smittspridning.

Barn som sover i vagn skall placeras på plats skyddad för väder, vind och UV-strålning samt så att uppsikt över barnen kan hållas. Plats för förvaring av åkpåsar, sovsäckar och liknande behövs inne i lokalerna.

De pedagogiska rummen

"Förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den ska inspirera barnen att utforska omvärlden. I förskolan ska barnen möta vuxna som ser varje barns möjligheter och som engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen."

"Barnen ska kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen. Verksamheten ska ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus."

Lpfö 98 - Förskolans uppdrag

De rum förskolegruppen har tillgång till ska kunna erbjuda en varierad dag för lek, aktivitet, samspel, rörelse, avskildhet och vila. Det ställer krav på att barngruppen har ett antal rum att tillgå i sin vardag på förskolan så att det finns möjligheter för barnen att utifrån sitt behov kunna välja vad som behövs för stunden. Även pedagogerna behöver utrymmet för att kunna styra verksamheten till det som bedömts behövas.

Pedagogernas ansvar för utformande av lärmiljön i enlighet med Läroplanens mål och uppdrag till förskolan är stort och styr i första hand hur de pedagogiska rummen ska utformas. Samtal om lärmiljöns föränderlighet och utvecklande utefter barns behov och intressen behöver ständigt pågå mellan pedagogerna. Observationer, dokumentationer och analyser utgör en värdefull grund för beslut av lärmiljöns utformande.

Samverkan mellan grupper är viktigt och av fördel för att kunna möjliggöra en variationsrik verksamhet men en grupp behöver också utrymme för en fast tillvaro för att kunna skapa överblick och trygghet i tillvaron.

Förskolans tillsynsansvar och krav på uppsikt över barnen krockar många gånger med barns behov av avskildhet och koncentration. Glaspartier i dörrar och innerväggar kan vara ett sätt att hantera båda önskemålen.

Hänsyn till barn i behov av särskilt stöd ska tas i utformandet av lokaler avseende faktorer som tillräckligt utrymme för lek och lärande, möjlighet att kunna skapa tydliga rutiner och strukturer, tillgänglighet. Tillgänglighet som begrepp kan tolkas inte bara för fysiska funktionsnedsättningar utan även för möjligheter att kunna kommunicera via symboler, bildscheman, IT och andra hjälpmedel.

Rummens fördelning och placering spelar roll för kvaliteten på verksamheten. Rum som placeras så de blir genomfartsrum skapar störningar för lek och lärande. Rum som blir svårtillgängliga på grund av sin placering skapar svårigheter för pedagoger att ha överblick och hålla tillsyn och ansvar för barngruppen.

För att kunna skapa en tillgänglig och rik miljö för flera olika aktiviteter är det av vikt att planera in ytor för förvaring samt uppställning av material för lek, lärande och utforskande. Förråd behövs inom förskolans lokaler, skåp med luckor för förvaring av förbrukningsmaterial, öppna hyllor för att lätt tillgängligt ställa det material barnen ska kunna använda under sin dag på förskolan. För att skapa en god inomhusmiljö och underlätta städning av ytorna i lokaler är det viktigt att kunna stänga en dörr eller skåplucka om det som inte används dagligen.

Möbler och inventarier är också en bidragande faktor till en rik lärmiljö. Frågor att ta ställning till i arbetslaget inför en ombyggnation eller utformande av sina lokaler är vilka möbler behövs för att ge pedagoger och barn möjligheter att arbeta med och erövra Läroplanens mål och uppdrag? Utifrån tillgänglighet och barns väg till självständighet kan exempelvis låga möbler vara att föredra, ur arbetsmiljöperspektiv ska dessa kompletteras med ett antal möbler i vuxnas höjd.

För att kunna arbeta med ateljéverksamhet behövs tillgång till vatten och avlopp i de pedagogiska rummen för att kunna erbjuda varianter i skapande aktiviteter. Material och verktyg behöver rengöras och förvaras i närhet till de utrymmen där skapande aktiviteter sker. Varje förskola bör ha ett utrymme gruppvis eller gemensamt där ateljéverksamhet kan ske.

IT skapar nya vägar att nå uppdrag och mål för förskolan. Surfplattor och datorer tillsammans med projektorer ger möjligheter för lärande och utforskande som inte tidigare funnits. Dessa verktyg behöver också planeras in i lokalers utformande.

Utemiljön

"Barnen ska kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen. Verksamheten ska ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i naturmiljö."

Lpfö 98

Barnens dagar på förskolan ska erbjuda variation i lärande situationer, utvecklingsmöjligheter, samspel, lek, vila och aktivitet. Förskolan har enligt sin läroplan ett tydligt pedagogiskt uppdrag, där utemiljön ska betraktas som en viktig lärandemiljö.

Att vistas utomhus i stor omfattning när väder och årstid erbjuder det hör till förskolans tradition. Barn och vuxna mår bra av att vistas utomhus, kropp och själ stärks. Vi har en stark tilltro till att vistas utomhus, i den friska luften, ger förutsättningar för ökad hälsa och utveckling. Forskning och studier (Mårtensson 2011) stärker den uppfattningen men med tillägget att det inte bara räcker med att vistas utomhus utan det är den omgivande miljön som stimulerar barns lek och rörelse. Därav får det stor vikt vilken tillgång en förskola har av väl planerade och utformade utomhusmiljöer. Barn som vistas ute i en variationsrik miljö stimuleras till bra motorik och balansförmåga och blir också mer fysiskt aktiva.

En god och väl planerad utemiljö bidrar till att skapa den variationsrika dagen för de barn som vistas på förskolan. På gården eller i den närliggande utemiljön finns inte samma begränsningar i möjligheter och utrymme som inomhusmiljöer kan innebära. Barnen har samma behov av lärande ute som inne, vi kan erbjuda möjligheter till stöd för detta på olika sätt inomhus och utomhus.

Alla förskolor kan inte på grund av placering och geografiskt läge ha samma möjligheter till egen gård med grönområde men funktionskraven för utemiljön skall gå att finna i närheten av förskolan. Närliggande utemiljöers lämplighet ska bedömas utifrån närhet, säkerhet, tillgänglighet och trafiksituation. De allmänna lekparkerna kan fungera som ett komplement till förskolans egen utemiljö, men kan aldrig ersätta en egen gård.

Närnaturområden i förskolans närhet

Möjligheten att i förskolan kunna vistas i naturen är viktig för barns kunskap, lärande och känsla för naturen och för deras egen hälsa. I översiktsplanen för Örnsköldsviks kommun finns det utpekade så kallade närnaturområden kring skolor och förskolor där det finns möjligheter för barnen att vistas. Varje område är tydligt utritat på kartor. Syftet är att redovisningen ska utgöra ett planeringsunderlag som ska beaktas när kommunen och andra tar ställning till hur marken ska nyttjas.

Förskolornas och skolornas närnaturområden utgör områden som så långt möjligt ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada deras naturvärden.

På gårdarna och i andra utemiljöer ska förutsättningar finnas för motoriska utmaningar, utforskande och experimenterande aktiviteter. Gården ska både innehålla tillrättalagda aktiviteter som gungor, sandlådor, cyklar, rutschkanor men även möjligheter till egen kreativitet med stationer där den egna fantasin får styra materialets användning.

Mötesplatser

På förskolegården behövs flera mötesplatser.

Den mindre platsen - för barn på barns nivå. En plats för en handfull barn på avgränsade platser, i mindre rum på gården. Den mindre platsen är en plats för barnens samtal, lek och lärande.

Den mellanstora platsen - en plats för en mindre grupp. En förskola behöver flera sådana platser för exempelvis mindre möten, mellanmål, lunch, gruppsamlingar. Mellanplatsen har sittplatser och bord som fungerar för barnen.

Den stora samlingsplatsen - en plats för en stor grupp. En plats för möten, samlingar, uppträdanden, informationer, sångstunder och möten mellan många. Eldstad på gården kan skapa en naturlig samlingspunkt.

Rörelse och motorik

Flera rum med fysiska utmaningar behövs som är anpassade till olika åldrars motoriska kunskaper. Fysiska utmaningar, rörelse- och regellekar är exempel på sådant som barnen själva efterfrågar. Vilken typ av utrustning och material som är lämpligt beror på övrigt innehåll i utemiljön, antal barn, var i samhället förskolan ligger samt vad som finns i nära omgivning.

Bygg- och konstruktion

En plats för förvaring av och lek med löst material som t. ex plankor, rör, tegel och kabelrullar bör finnas. Den kan med fördel vara nära ett förråd, en pergola eller träd så att man kan finna skugga och fasta objekt att ställa eller luta konstruktioner mot.

Plats för skapande

Här finns sittplatser, möjlighet att använda stafflier för skapande med naturmaterial av olika slag. Det är en plats för måleri, skulptur och andra estetiska uttryckssätt, en plats för skapande med utemiljön som inspirationskälla och fond.

De estetiska lärprocesserna stannar inte inomhus, gården ska komplettera de möjligheter som inomhusmiljön ger. Upplevelsen av skapande processer kan förändras och locka på ett annat sätt, därför är det av vikt att dessa aktiviteter får utrymme även på gården.

Träd, buskar, plantering

Växtlighet som träd och buskar skapar spännande miljöer med tillfälle att låta fantasilekar ta fart, men de skapar även värdefull skugga under årets varma månader. Utrymme med möjlighet att odla och förvara kompost bör finnas för att kunna arbeta med kretslopp på ett tydligt sätt. Årstiders växlingar behöver beaktas när gårdar planeras. Placering av växter och utrustning bör ske så skötsel som gräsklippning och snöskottning kan utföras på ett effektivt sätt.

Utrymme för barn att vila i vagn på skyddad plats för väder och vind under uppsikt av personal behöver också planeras in i gårdsmiljön.

Säkerhet

Det är viktigt att förskolans miljöer är säkra. Risken för att barnen förolyckas eller skadas så de får bestående men ska förebyggas. Leken ska inte begränsas mer än nödvändigt.

Förskolans utemiljö besiktas årligen för att upptäcka skaderisker och åtgärda dessa. För fast lekredskap finns det en Svensk standard som ska följas.

Förskolans utemiljö används flitigt året om vilket innebär att man även är utomhus när det är mörkt ute. I utemiljön ska barnen se att leka, men också synas på håll, så att pedagogerna kan ha uppsikt över dem. Utemiljön behöver dock inte vara helt jämnt upplyst, utan mörkare partier och skuggspel skapar spänning i leken. Dock bör vertikala ytor runt om lekparken om möjligt belysas, så att en bra genomsikt och översikt fås.

Trafik

Trafikytor och lekytor ska vara skilda åt, risken för att barn befinner sig i körytor ska minimeras. Parkeringsytor ska finnas för personal och för besökare, gärna en bit från förskolebyggnaden. För föräldrar som hämtar/ lämnar sina barn bör parkeringsytor utformas så att ett lättbegripligt flöde skapas utan farliga backrörelser eller korsande gångstråk. Barnens tillgång till lekyta bör prioriteras framför personalens tillgång till närliggande parkeringsplats.

Logistiken kring hämtning/lämning är viktig och varje förskola bör tydligt ange vart hämtning och lämning ska ske. Väl fungerande gång- och cykelvägar till och från förskolan ger valmöjlighet för föräldrar att avstå bilen. Angöring/parkering ska avgränsas från entréer och utelek. Angöring för varutransporter ska i sin tur, om möjligt, avskiljas från övrig angöring.

Tillgänglighet och anpassning

I Sverige har cirka 20 procent av befolkningen någon form av bestående funktionsnedsättning. Funktionsnedsättningarna kan sammanfattas i fem huvudgrupper: Svårt att höra, svårt att se, svårt att röra sig, svårt att tåla vissa ämnen och svårt att bearbeta, tolka eller förmedla information. Utifrån detta bör utemiljön utformas så det finns något för varje huvudgrupp:

- Svårt att höra
 - Skapa möjlighet att klättra och balansera
- Svårt att se
 - Använd kraftiga och klara färger på lekutrustning och lekredskap
- Svårt att röra sig
 - Ordna möjlighet att ta sig fram till lekredskap

- Svårt att tåla vissa ämnen
 - Plantera inte starkt doftande växter
- Svårt att bearbeta, tolka eller förmedla information
 - Ordna lugnare områden, rumsindelning i miljön

Pedagogens rum

"Arbetsmiljön ska vara tillfredsställande med hänsyn till arbetets natur och den sociala och tekniska utvecklingen i samhället."

Arbetsmiljölagen

"Förskolan ska främja lärande, vilket förutsätter en aktiv diskussion i arbetslaget om innebörden i begreppen kunskap och lärande"

Lpfö 98 - Förskolans uppdrag

För att upprätthålla en god kvalitet på sin förskoleverksamhet behöver personalen tid och rum för att ha en väl planerad, genomförd och analyserad verksamhet. För att ha en god tid *med* barn behövs tid *för* barn.

Att arbeta i en modern förskoleverksamhet med barnens lärande och utveckling i enlighet med läroplanens uppdrag i fokus ställer krav på engagerade, lyhörda och observanta pedagoger. Pedagogisk dokumentation och observationer ska utgöra grunden för arbetslagets analys av det ständiga skeendet och de processer som varje dag flödar genom verksamheten. I arbetslaget måste en diskussion föras om vilka val och steg man behöver ta för att skapa bästa förutsättningar för barns behov och stöd i sin utveckling. Dessa samtal kan pågå spontant under dagen, men måste också ges tid och rum för att arbetslag eller andra grupper kan sitta ner med fokus på samtalet och den dagordning som behöver bearbetas.

Med hjälp av funktionell IT-utrustning och nätverk på förskolan ökar möjligheterna för barns lärande och pedagogers effektivitet i kommunikation inom verksamheten samt planering och efterarbete av verksamheten.

Samarbetet med föräldrar är värdefullt, en plats att använda där enskilda samtal och utvecklingssamtal kan hållas är nödvändigt. Ett sådant samtalsrum kan ibland kombineras med andra rumsfunktioner men rum för samtal måste planeras in i utformandet av förskolelokaler.

Arbete i en förskolegrupp kräver full fokusering och koncentration av pedagoger, ett personalrum att använda för att ta raster och pauser ska finnas i förskolans lokaler eller i dess närhet. Personalrummet ska erbjuda avslappning och återhämtning och ska placeras och utformas med det i åtanke. I personalrummet ska det också finnas möjlighet för personal att kunna inta medhavd lunch vid en matplats.

Kök och måltid

"Förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande. Verksamheten ska vara rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar. Förskolan ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda en trygg omsorg. Verksamheten ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att trygghet, omsorg och utveckling bildar en helhet."

Lpfö 98

Mat, lust och känsla

Goda matvanor grundläggs i barndomen och handlar om regelbundenhet och mat med bra näringsinnehåll som motsvarar individens behov. Det handlar också om möjlighet till social samvaro och att se mat som bärare av kultur, som ger njutning, lust och välbefinnande.

För att locka till god aptit ska särskild vikt läggas vid det sinnliga, såsom att maten ska dofta gott, se aptitlig ut, smaka bra och serveras i en lugn och tilltalande miljö.

Genom att se maten och måltiden i ett pedagogiskt sammanhang öppnas en värld av möjligheter som främjar en hälsosam livsstil hos både barn och personal. Att lära sig njuta av maten, av dess smaker och sammanhang är en erfarenhet som man har glädje av under hela livet.

Matplatsen

Val av matplats kan variera över tid beroende på pedagogiska ställningstaganden och gruppens sammansättning.

Måltiden kan serveras i ett eller flera rum i respektive förskolegrupp eller i en gemensam matsal. Valet styrs bland annat av pedagogiska övervägande över lämpligheten, vilket kan variera beroende på gruppens sammansättning, lokalers utformande och utrymme.

Beroende på hur förskolorna organiserar matleveranserna ställs olika krav på de lokaler där barnen intar sina måltider. I de fall måltiderna levereras serveringsklara ställs inga särskilda krav på lokalen. I de fall livsmedel ska hanteras så ska en anmälan om registrering göras till samhällsbyggnadsnämnden.

Intar eller bereder verksamheten måltider utomhus följs förskolans egenkontrollprogram där rutiner finns för att upprätthålla god hygien och minska smittspridning.

Kök

Inom förskolan finns olika typer av kök

- Pedagogkök
- Mottagningskök
- Tillagningskök

Gemensamt för dem är hanteringen av livsmedel vilket innebär att verksamheten kontrolleras av Samhällsbyggnadsnämnden. Beroende på vilka livsmedel som hanteras så påverkar det lokalens utformning, inredning, utrustning och kravet på egenkontrollprogram. Undantag från detta kan i vissa fall vara pedagogkök, se följande punkt.

Pedagogkök

Pedagogkök ingår som en integrerad del av verksamheten och används av barn och den pedagogiska personalen. Det pedagogiska köket är oftast inrymt i ett rum som även används som matrum och annan pedagogisk verksamhet.

I pedagogköken kan barnen vara delaktiga i måltidsverksamheten inklusive för- och efterarbete.

I ett pedagogkök förvaras vanligtvis en mindre mängd livsmedel men ingen livsmedelsberedning och -hantering sker.

Måltiderna levereras till förskolegruppen tillagad och färdig att äta.

Ytskikt, skåp och bänkar i köket ska utrustas så de underlättar en god hygien. Vissa av köken utrustas med kylskåp, diskmaskin och särskild markerad plats för handtvätt. I de fall köken utrustas med kylskåp och/eller diskmaskin krävs särskilda hygienrutiner, egenkontrollprogram samt anpassad ventilation.

Mottagningskök

Mottagningskökens verksamhet varierar från enhet till enhet. Gemensamt för dem är att man inte tillagar färdiglagade/kompleta luncher och hanterar känsliga råvaror. Lunchmåltiden tillagas helt eller delvis av ett tillagningskök och levereras till mottagningsköken.

Två varianter av mottagningskök förekommer:

1. Köken mottar en komplett tillagad lunch
2. Köken mottar en färdiglagad huvudkomponent och bereder bikomponenter såsom sallad, potatis, ris och pasta kokas i mottagningsköket. I mottagningskökets uppgift ingår att ansvara för att levererade livsmedel uppfyller livsmedelsverkets krav på till exempel temperatur, hygien samt svara för förskolegruppernas försörjning av måltider inklusive tillbehör.

Ett mottagningskök serverar vanligtvis flera förskolegrupper.

De mottagningskök som mottar kompletta måltider kan ha funktionen som pedagogiskt kök, det som skiljer är främst högre krav på livsmedelshygien och ventilation. Egenkontrollprogrammet för köken styr lokalens och funktionernas utformande.

Tillagningskök

Verksamhet inom tillagningskök måste separeras från annan verksamhet beroende på att köket hanterar känsliga råvaror och risk finns för att livsmedel kontamineras. Särskilda åtgärder/rutiner måste säkerställas så att smutsig och ren hantering ska hållas isär vid all hantering av mat.

Utformande av lokaler och funktioner för tillagningskök styrs av utöver lagar, föreskrifter och råd från berörda myndigheter även av kökets program för egenkontroll.

Källförteckning

- Umeå Kommun (2010). *Funktionsprogram förskola*. Umeå: www.umea.se
- Grahn, Patrik. (1997). *Ute på dagis: Hur använder barn daghemsgården?* Alnarp: MOVIUM
- Mårtensson, F. & Lisberg Jensen, E. & Söderström, M. & Öhman J. (2011). *Den nyttiga utevistelsen?* Rapport 6407 Stockholm: Naturvårdsverket
- Björklid, Pia. (2005) *Lärande och fysisk miljö*. Kunskapsöversikt. Stockholm: Liber distribution
- Myndigheten för skolutveckling. (2004). *Lärande för hållbar utveckling*. Temaskrift. Stockholm: Liber
- Sveriges Kommuner och Landsting (2013) . *Flexibla skollokaler*. Stockholm: SKL
- Sveriges Kommuner och Landsting (2003) *Lokalernas betydelse för skolan - ger bättre lokaler en bättre kvalitet i utbildningen?* . Stockholm: SKL
- Skolverket (1998). *Läroplan för förskolan - LPFÖ 98*. Stockholm: Fritzes Kundservice
- Skolverket (2014). *Allmänna råd med kommentarer för förskolan*. Stockholm: Fritzes Kundservice
- SOU 1197:157 (1998) *Att erövra omvärlden. Förslag till läroplan för förskolan. Slutbetänkande av Barnomsorg- och skolakommittén*. Stockholm: Fritzes Kundservice

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 1

Hallar, entréer

Funktionskrav

- Klädhylla med avskiljning och tillhörande skohylla samt utrymme för mössa, vantar, extrakläder, 30cm bred
- Förvaring av hjälmar
- Förvaring av utrustning till vagnar, sovkläder för vagnsvila
- Torkskåp 1 per 10/12 barn alternativt torkrum
- Skotorkar
- Hylla alternativt upphängning för blöta skor, 30cm/barn
- Bänk för barn att stå eller sitta på vid av- och påklädning. Handtag som stöd för barnen monterad på bänken eller bänken placerad vid väggmonterat handtag.
- Utrymme för att ställa upp vagnar vid läggning i vagn.
- Rullpallar för pedagoger
- Fönster att säga Hejdå i, kan även ordnas vid annan lämplig plats i lokalerna
- Yta för dokumentationer
- Stövelknekt
- Plats för skärmar för närvaroregistrering
- Upphängning av västar
- Upphängning för att torka galonkläder
- Vattenutkastare vid ytterdörr med tillhörande slang
- Lättillgänglig WC för utevistelse

- I de fall där personal inte har egen yta för låsbara skåp samt förvaring av ytterkläder och skor på annan plats i förskolans lokaler beräknas detta in i förskolegruppens hall
- Sop ute vid entrén
- Galler eller skosop vid entré (för att skrapa av skor)
- Skoskydd – gärna i galon
- Pall eller bänk för barn att kunna ta sig upp i eller ner ur vagnen i samband med vila
- Vid avsaknad av groventré ordnas en tydlig avgränsning för smutsiga och blöta kläder i den befintliga hallen

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 1

Frågeställningar

- *Hur många avdelningar/grupper delar entré? Vilka fördelar och nackdelar finns med att dela entré och hall mellan grupper?*
- *Hur sker övergången mellan ute och inne?*

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 2

Hygien, omvårdnad, vila

Funktionskrav:

WC och skötrum

- Antal toaletter och tvättfat 1 per 10-15 barn
- Toaletter, handfat och speglar tillgängliga för barnen
- Upphängning av tvål och hållare för engångshanddukar i direkt anslutning till handfaten
- Dörr till WC/Skötrum
- WC med handtag/lås på dörren med möjlighet att öppna utifrån
- Skötbord med vattenho
- Duschmunstycke i samband med skötbord
- Tillgång till dusch för barn inom förskolans lokaler
- Höj- och sänkbara skötbord med tillhörande skötbordstrappa
- Förvaring av tvål, tvättlappar, engångsunderlägg, pappershanddukar, blöjor, ytdesinfektion, handsprit, engångshandskar mm.
- Stegsäkra golvmattor
- Frånluft i skötrum och WC (undertryck)
- Avfallshink med lock

Vila

- Madrass till varje barn som ska sova inomhus
- Förvaring av madrasser, kuddar, filter samt ombyte av dessa
- Rum avsett för vila avskilt från störande aktiviteter från personal och övriga barn
- Tillräcklig yta på golv för att varje madrass ska få plats.
- Vind- och väderskyddad plats för uppställning av vagnar under vila

Frågeställningar

- *Har verksamheten bra rutiner för att förebygga infektioner och smittspridning?*

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 3

De pedagogiska rummen

Funktionskrav

- Barngruppens tillgång till ett flertal rum, med fördel ett större rum med ett antal tillhörande mindre rum. Rum kan delas med andra grupperingar för att öka variationsrikedomen av lärmiljöer. Dock behöver gruppens egna ytor vara tydligt avgränsade för att skapa överblickbarhet och tydlighet för barnen.
- Tillräckligt utrymme:
 - för barn att leka i större och mindre grupper
 - för att kunna ordna spontana och planerade aktiviteter för lek och lärande
 - för barn att kunna finna avskildhet och samspel utifrån behov
 - för barns vila och aktivitet
 - för att förvara både material som används varje dag men även de som plockas fram efter säsong och intresse

så förutsättningar för hälsosam inomhusmiljö finns

- Möbler och utrustning som stödjer barns lek och lärande i grupp och enskilt inom
 - Ateljéverksamhet och andra estetiska lärprocesser (diskbänk med vatten och avlopp samt yta för förvaring och pågående skapande verksamhet)
 - Bygg- och konstruktionslek
 - Språk & Kommunikation
 - Matematik, Naturvetenskap och Teknik

Frågeställningar

- *Hur ordnas variation i och möjligheter för barns lek och lärande med utgångspunkt i barnens behov och intresse?*
- *Hur ordnas lek- och lärandemiljöer för alla barns behov?*

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 4

Utemiljön

Funktionskrav

- Belysning i tillräcklig omfattning så att utemiljön upplevs säker för barn och vuxna
- Samlingsplatser för små och stora grupper
- Möjlighet till vattenlek
- Bord och bänkar
- Fria ytor för regellekar och idrottslekar
- Gungor (med fördel gungor som flera kan använda samtidigt - kompisgungor), rutschkana, sandlåda
- Stationer för bygg- och konstruktionslek, utforskande
- Hårdgjord mark för cykling och ökad tillgänglighet
- Förvaring och förråd för material och utrustning
- Skyddade viloplatser för vagnar under god uppsikt av pedagogerna
- Skuggade områden och områden i skydd för vind
- Möjlighet att kunna arbeta med kretslopp (odla, kompostera)
- Växtlighet; träd, buskar, äta, odla
- Skyltar vid entré och ingångar med förskolans och gruppernas namn
- Staket runt utemiljön med säkra grindar
- Större gårdar delade i en större och en mindre del utifrån syfte och dagsrutiner

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 4

Frågeställningar

- *På vilket sätt kan avskildhet skapas som ändå ger personalen överblick över barnen på gården?*
- *Hur många barn ska använda utemiljön?*
- *Är utemiljön tillgänglig för förskolans alla barn?*
- *Är lekutrustningen anpassad efter barnens ålder?*
- *Om förskolan ligger i gemensamma lokaler med skolan - ska förskolan dela utemiljö med skolan?*

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 5

Pedagogens rum

Funktionskrav

- Arbetsrum för planering både gemensamt i grupp och individuellt samt för- och efterarbete av aktiviteter i verksamheten
- Samtalsrum
- Personalrum
- PersonalWC, 1 per 15 arbetande på arbetsplatsen samt i tillräcklig närhet
- Personaldusch i förskolans lokaler eller i dess närhet
- Låsbara skåp för personliga tillhörigheter, värdeskåp
- Förvaring av kläder och ombyte
- Förråd för förvaring av material till verksamheten
- Tvättrum för material och textilier för verksamheten
- Ergonomiska hjälpmedel, hänvisa till avsnitten om hallar entréer/hygien, omvårdnad

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 6

Kök och måltid

Funktionskrav för tillagnings- och mottagningskök där viss del av måltiden tillagas

- Utrustning och ytor ska vara material som är släta, täta och lätta att rengöra. Lämpliga material är t.ex. rostfritt stål, kakel och laminat
- Golv ska vara stegsäkra och lätta att rengöra
- Utsatta platser som lister, karmar och dörrfoder bör förses med skydd mot stötar och vatten för ökad hållbarhet.
- Lättillgänglig handtvätt med varmt och kallt vatten
- Ventilation ska vara anpassad för den aktuella livsmedelshanteringen. Ugnar, spisar och diskmaskiner som alstrar mycket värme och ånga ska placeras under flätkåpa.
- Leverans av måltider och livsmedel ska kunna ske på ett säkert och ergonomiskt sätt
- Utrymme för livsmedelsförvaring och separat utrymme till förvaring av specialkost
- Diskutrymme
- Plats för serveringsvagnar i anslutning till kök och diskutrymme
- Utrymme för städutrustning, kemikalier och utslagsvask. Möjlighet att låsa utrymme där kemikalier förvaras. Frånluftsventilation behövs i våta utrymmen
- Utrymme för tvättmöjligheter av textilier
- Utrymme för förvaring av arbetskläder
- Tillgång till utrymme för källsortering av avfall

Riktlinjer för förskolans lokaler och miljöer
Bilaga 6

Pedagogkök

- Vid diskning i förskolelokal ska diskmaskinen vara tystgående, snabbdiskande och hålla en vattentemperatur på 85 grader

Frågeställningar

- *Var äter barnen? I gruppens egna lokaler, i gemensamt utrymme på förskolan eller i matsal?*
- *Vilket antal portioner ska tillagas, vilka råvaror hanteras, vilken typ av beredning ska ske?*
- *Hur ska specialkost hanteras?*
Hur många personer ska samtidigt arbeta i köket?